

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата філологічних наук,
доцента кафедри української мови Вінницького державного
педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
Гороф'янюк Ірини Валентинівни
про дисертацію Чаган Оксани Іванівни
«Структурно-семантична організація лексики
традиційного будівництва в бойківських говірках»,
подану на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 – українська мова

Вивчення лексичного складу говорів залишається актуальним для українського мовознавства, оскільки досі відсутні Лексичний атлас української мови, Словник українських говорів, тематичні діалектні лексикографічні праці. Це спонукає дослідників до опису кожної тематичної групи лексики з максимальною повнотою складу її одиниць та системних відношень між ними в усіх українських діалектах. Саме це завдання успішно вирішує Оксана Іванівна Чаган на матеріалі тематичної групи назв традиційного будівництва – давньої за походженням, багатой за складом та цінної для пізнання лінгвальних та позалінгвальних явищ. Посилює актуальність праці ареал дослідження – бойківські говірки, які спорадично представлені в сучасних монографічних та лексикографічних студіях. Отже, дисертаційне дослідження О. І. Чаган заповнює декілька прогалів у сучасному лінгвістичному інформаційному просторі, по-перше, про склад, структурну організацію та географію української лексики традиційного будівництва, по-друге, про бойківську регіональну лексикологію.

За мету дослідження дисертантка обрала «дослідити склад і структурну організацію лексики традиційного сільського будівництва як сегмента лексичної системи бойківських говірок, визначити шляхи формування назв реалій і понять будівництва, їх ареальну репрезентацію в загальноукраїнському контексті, встановити ступінь збереження назв реалій і понять будівництва» (с.18).

Дисертацію виконано на достовірному емпіричному матеріалі, який збирала О. І. Чаган експедиційним методом у 80 населених пунктах

Бойківщини за спеціально розробленою програмою. До слова, практичне значення роботи тільки посилилося б за умови подання самої програми опитування як окремого додатку до дисертації. Популяризація авторських питальників забезпечить майбутню зіставність діалектного матеріалу на користь студій лексики на позначення реалій і понять будівництва в загальноукраїнському обширі.

Вдало обраний регіон, новизна зібраної джерельної бази, її достовірність та самодостатня цінність, ґрунтовний аналіз науково-теоретичних здобутків попередників та комплексне вивчення лексики традиційного будівництва досліджуваного ареалу визначають теоретичне й практичне значення дисертації Оксани Іванівни Чаган – уперше здійснено системний опис лексики традиційного будівництва Бойківщини, що ґрунтується на дослідженні складу, генези, семантичної структури й географії будівельної лексики та встановленні системних зв'язків між структурними одиницями в складі тематичних і лексико-семантичних груп, визначено статичні й динамічні елементи їхніх мікросистем; засвідчуємо розширення емпіричної бази української діалектної мови та можливість використати зібраний матеріал при укладанні *Лексичного атласу української мови, Словника українських говорів*.

Дисертаційне дослідження пройшло належну апробацію: його результати представлено на 8 наукових конференціях і читаннях різних рівнів та висвітлено в 14 публікаціях, з них 10 – у фахових виданнях України та 1 – Польщі, що відповідає останнім вимогам, які висуваються до здобувачів наукового ступеня кандидата філологічних наук.

Архітектоніка дисертації зумовлена задекларованими завданнями дослідження. У першому розділі *«Лексика традиційного сільського будівництва як об'єкт діалектологічного дослідження»* розглянуто історію дослідження бойківських говірок, проаналізовано стан вивчення будівельної лексики як однієї з найбільш архаїчної й малодослідженої. Безперечно цінним є те, що дисертантка залучає до бібліографічного аналізу значну

кількість лексикографічних (Н. Кореня та М. Шушкевича, М. та О. Никончуків, І. Лучиць-Федорець, Л. Поліщук), лексикологічних (Н. Білан, Р. Гринько, І. Керницького, І. Чепіги, І. Царалунги, С. Солодкої, З. Бичка, Л. Дорошенко, М. Бігусяка та ін.), лінгвогеографічних (О. М. Євтушка та ін.) та етнографічних праць, серед яких і неопубліковані розвідки Р. Сілецького та Т. Гошціцької, які зберігаються у фондах Архіву Інституту народознавства НАН України у Львові. Загалом же Оксані Іванівні вдалося зробити цілеспрямований огляд літератури, представити тему дисертації як важливу лінгвістичну проблему, накреслити шляхи власних пошуків. Ці шляхи вона резонно вбачає в збиранні, упорядкуванні, докладному описі лексики на позначення реалій будівництва бойківського регіону з увагою до її походження, семантики, картографування та реконструкції вербального компонента обрядодій, пов'язаних із будівництвом.

Робота О. І. Чаган укотре доводить переваги системного дослідження діалектної лексики. Аналіз ТГЛ традиційного будівництва як цілості в підрозділі *«Лесика традиційного сільського будівництва в бойківських говірках як система»* (с. 34-38) дозволив розглянути її внутрішню організацію за допомогою членування цього ідеографічного поля на 3 ЛСГ («назви житлових будівель і їх частин та прилеглої території», «назви господарських приміщень», «назви, пов'язані з процесом будівництва»), 11 семантичних підгруп і 10 семантичних мікрогруп, лексичні компоненти яких об'єднані на підставі спільної семантики, а протиставлені за низкою диференційних ознак.

Текст другого (*«Назви житлових будівель і їх частин та прилеглої території»*), третього (*«Назви господарських приміщень»*) і четвертого (*«Назви, пов'язані із процесом будівництва»*) розділів свідчить, що О. І. Чаган вивчила будівельну лексику бойківських говірок глибоко й всебічно: вона моделює структуру ЛСГ, аналізує диференційні ознаки, за якими виділено лексико-семантичні групи, семантичні підгрупи й

мікрогрупи, встановлює набір сем та їх репрезентанти в обстежених говірках, подає лексичні паралелі з іншими говорами, вказує на питомий для носіїв говірки чи запозичений характер назви, доречно підпираючись думками етимологів, істориків мови, простежує мотиваційні зв'язки вторинних номенів з іншими ідеографічними сферами, характеризує принципи й способи номінації назв, коментує розширення чи звуження семантики. Власне, дисертантка реалізує повною мірою ті засади дослідження лексики, які вона виробила у вступі та теоретичній частині дисертації.

Високої оцінки в роботі О. І. Чаган заслуговують спостереження над пасивізацію й архаїзацію лексем на основі зіставлення різночасових лінгвістичних, лексикографічних та етнографічних праць, над синхронією і діахронією функціонування засвідчених номінативних одиниць. Це такі колоритні евристичні еподи, зокрема, про назви *плен/кач*, *'китиц'а*, *на/т'ік*, *л'а/пак'*, *кле#вец'*, *вар'цаб*. Імпонують у тексті спорадичні, але тим цінніші спостереження самих інформаторів над синхронією і діахронією номінативних одиниць на зразок: *ти'пер'к'и 'кажут план / а тог'ди буѣ пл'ац //* *ти'пер' ни 'кажут //* *ти'пер' і дут у ра'йон / выбы'райут план / вы'м'ір'уйут ійм'сотий / чи два / а тог'ди так ни'было* (с. 57).

Дослідниця добре опанувала методику семантичного структурування лексем, запропоновану професором Гриценком П. Ю. Дисертантка в роботі запропонувала моделі семантичних полів 12 лексем: *трам*, *брус*, *пла(е,и)ниц'а*, *'куча*, *'царок*, *тиў'ниц'а*, *склеп*, *'рупа*, *'шопа*, *'подр'а*, *пе'рило*, *п'риб'ік*, що висвітлено у формі восьми таблиць-матриць з позначенням типів семантичної структури в конкретних говірках (с. 220-226). Окремі моделі потребують уважнішого прочитання або й технічних правок. Зокрема, запропонована модель семантичної структури лексеми *'куча* (с.221) суперечить тезі авторки «Спорадично в бойківських говірках значення 'окреме приміщення для дрібної худоби' репрезентують назви *'куч'і* (*'куча*)» (с.104): натомість таблиця не засвідчує функціонування такої семи в жодній говірці. Також у цій же таблиці 4 окреслено сему 'відокремлене місце для курей у

хліві над свинями», але для яких говірок вона характерна, не зазначено (с. 221).

Високо оцінюємо увагу дисертантки до функціонування будівельної лексики в культурному дискурсі. Цьому аспекту присвячені окремі діалектні мікротексти, наведені в тексті дисертації (с. 57, с. 69, с. 135 та ін.), а ще більше – розкішні тексти Додатку Г, що дозволяють реконструювати мовні, етнографічні й культурно-історичні реалії, а тому така робота має перспективу подальших досліджень у площині етнолінгвістики.

На підставі дослідження, виконаного в 2-му, 3-му, 4-му розділах, дисертантка зробила низку вагомих висновків, а ще цінніше – довела типологічну рису спеціальної лексики народного говору – термінологічну множинність бойківської будівельної лексики – максимальну деталізацію позначуваних реалій, існування ряду диференційних назв цієї галузі господарства бойків.

Завершують дисертацію розлогі висновки, які логічно впливають із тексту дослідження і свідчать про те, що поставлені в роботі завданням успішно виконано.

Викликає схвалення Додаток В. «Карти і коментарі», присвячений лінгвогеографічній інтерпретації зафіксованих назв, репрезентованих на 25 лексичних карт і коментарів до них. Робота засвідчила про глибоку обізнаність дисертантки, її сумлінність, оволодіння лінгвогеографічним методом та вміння його застосовувати. Як результат науково вартісними, на наш погляд, є теоретичні здобутки дисертантки: по-перше, карти засвідчили різні типи ареальної поведінки назв: 1) лексеми, що поширені майже в усіх бойківських говірках (суцільні ареали); 2) лексеми, відомі в більшості досліджуваних говірок (розміті та мереживні ареали); 3) лексеми, що охоплюють три – шість говірок (невеликі замкнуті ареали); 4) лексеми, що функціонують лише в одній говірці і є спорадичними вкрапленнями (острівні мікроареали). По-друге, завдяки зіставленню сучасного зафіксованого матеріалу із свідченнями «Атласу української мови», «Карпатського

діалектологічного атласу», «Загальнокарпатського діалектологічного атласу», «Загальнослов'янського лінгвістичного атласу», «Atlasu gwar bojkowskich», Й. Рігера вдалося з'ясувати механізм самозбереження, стійкості й саморозвитку мовної системи бойківських говірок, наблизитися до розкриття ще не пізнаних моделей буття діалектної мови. Хоча сама дослідниця дуже скромно оцінює власний досвід застосування методу лінгвістичного картографування: «дає змогу наочно й цілісно проілюструвати поширення назв, пов'язаних із будівництвом, у бойківських говірках» (с. 40). Вочевидь, проситься це один розділ дисертації – ареалогічний, адже достатню емпіричну базу для цього вже створено. Тому висловлю на перспективу побажання Оксані Іванівні опублікувати монографію за матеріалами дисертації, але обов'язково додавши окремий розділ, присвячений інтерпретації укладених лінгвістичних карт.

Без сумніву, дисертація Оксани Іванівни Чаган має безперечну актуальність і наукову вартість, теоретичне й практичне значення – як кожна мовознавча праця, у якій розглянуто живомовні процеси, що існують у діалектному континуумі. Водночас дозвольте висловити й деякі зауваження та побажання.

1. Відзначу сміливість Оксани Іванівни, без якої, власне, за дослідження діалектної будівельної лексики годі й братися. Сушно зауважуючи, що лексема має затемнену мотивацію, дослідниця таки не зупиняється й розвиває хибні припущення щодо постання назви. Так трапилося з лексемою *брама* 'секція огорожі'. Дисертантка покликається на ЕСУМ, говорячи, що лексема є давнім запозиченням з польської мови, і припускає утворення назви в результаті перенесення за суміжністю з входу, в'їзду в огорожі на секцію огорожі, що межує з вхідними дверима в огорожі (с. 127).

2. Викликає сумнів визначення в рецензованій роботі способу творення деяких назв: 1) на с. 105 читаємо, що «Слово *конюшня* походить від назви *кінь* ... та утворене суфіксальним способом (-*ушн'-(а)*)», а далі: «лексема *вівчарня* ... утворена за допомогою суфікса -*н'-(а)*». Очевидно, словотворчий формант у

цих навах однаковий – суфікс *-н(а)*; 2) «назва *сол'ом'янка* (68), утворена ... за допомогою суфікса *-їанк-(а)*» (с. 112); 3) *придашок* – префіксальним способом (*придашок* – *при-...-ок*) (с. 117); 4) *о'бойіску* – префіксальним способом (с. 130); 5) *т'рачка* утворена ... за допомогою форманта *-ачк-(а)*» (с. 150); 6) лексема *в'альок* ... походить від питомого дієслова *валіти*» (с. 161) – чи все ж від *валькувати*?

3. Спорадично постають питання щодо термінологічної вправності дисертантки. Зокрема, на с. 150 Оксана Іванівна стверджує про затемнену мотивацію слова *драч*, що виникло «в результаті асиміляції від назви *трач*».

Роз'яснення потребує і вживання та розуміння термінів на позначення способів словотвору: чи доречно протиставляти словотвірний і семантичний способи, а далі найпродуктивнішим способом називати морфологічний, зокрема суфіксальний, а менш продуктивним способом словотворення називати семантичну деривацію з-поміж префіксально-суфіксального, безафіксного способів й основоскладання (с. 181)?

Сумніви виникають, коли читаємо формулювання з етимологічної царини: «Більшість лексем, що репрезентують ЛСТ назв житлових будівель, їх частин і прилеглої території, успадковано з праслов'янської мови (*і'зліц'а, по'р'іг, в'ікно, р'іг, шчит, стропило, кроква, верх*)» (с. 102); «Слово *pila* засвідчено у праслов'янській мові» (с. 150); «Більшість аналізованих назв традиційного сільського будівництва в бойківських говірках є питомими (85,2 %). Серед них – успадковані із праслов'янської мови (*по'р'іг, в'ікно, р'іг, шчит, кроква, хл'ів, л'іса, колод'аз', к'ир'ниц'а, со'к'ира, то'п'ір, ко'лода, брус* та ін.)» (с. 181). Усе, що подають етимологічні словники із ремаркою *праслов'янське*, – то лише реконструкція, не було в наших давніх пращурів ні стропил, ні кроkv, а тому й апелюємо у своїх розвідках тільки до праслов'янських основ.

Побажання Оксані Іванівні щодо форми викладу матеріалу в місцях, зокрема, де йдеться про мотивацію номінативних одиниць (с. 46, с. 63, с. 92, с. 110, с. 126, с. 143-144, с. 161, с. 180). Чи можуть назви предметів бути

мотивовані призначенням предметів (с. 49), назви людей мотивовані дією, процесом тощо, як-то: «Агентиви *буд'ївел'ник*, *буд'їву'ничий* мотивовані дією, яку вони виконують» (с. 143)? Очевидно, дія, яку вони виконують є мотиваційною ознакою агентивів, а самі вони, назви людей, мотивовані назвою дії. Саме так авторка і пише: «Гіпонімами до гіпероніма *с'тай'а* є складені назви, мотивовані назвою тварин, яких там утримують: *к'інс'ка с'тай'а* 'приміщення для коней'...» (с. 103).

4. Припускаємо, технічні причини стали підставою того, що в тексті розділів дисертації не знаходимо окремих лексем, їх аналізу, згаданих у висновках роботи: *гнилушка* (с. 100), *шал'ована по'ват'а*, *ичито'ва п'їдлога* (с. 82). Натомість у тексті дисертації є тільки згадки про окремі назви, які ніяк не інтерпретовані дослідницею: *пишчок* (мн. *пишк'и*), *пиш'чаўка*, *кусин'* на позначення короткого шматка дошки чи колоди, яким закладали стіни між стовпами та-вікнами (с. 167-168); репрезентанти значення 'півколода': *трам* (68), *про'т'іс* (18, 20, 23), *пли'ниц'а* (46, 49, 70, 77, 78), *п'линиц'а* (47, 77, 83), *пл'а'ныц'а* (66), *п'линиц'і* (47, 48, 71, 73, 74), *брус* (38), *половинкове дерево*, *половинне дерево*, *напівдерево*, *дерево*, *півкругле дерево*, *півкругляк*, *брус*; очевидно, помилкове тут і покликання на працю Я. Рудницького (с. 167).

5. Оксана Іванівна вповні оволоділа науковим стилем мовлення, тест відзначається логічною вивершеністю, виразністю, чіткістю побудови. Лише в деяких місцях можна побачити мовні огріхи, стилістичні недоречності і т.ін. Наприклад, потребують редагування окремі формулювання авторки, як-от: «Багатозначність назв господарських приміщень зумовлена їх поліфункційністю приміщень» (с. 131); «Із семантикою 'струт' лексема *вісник* (із ремаркою *діалектне*) зафіксована в сучасній літературній мові» (с. 152); «Щілини між склом та рамою у віконному прорізі замазують в'язкою речовиною, яку в бойківських говірках номінує лексема *к'ім*» (с. 163).

Оксана Іванівна вповні оволоділа методологією наукового пошуку, створивши науково вартісну й основне – регіонально репрезентативну

роботу, а згадані недогляди не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи.

Зміст автореферату відповідає основному тексту дисертації, дає правильне уявлення про її наукові положення та висновки.

Усе це дає підстави стверджувати, що дисертація «Структурно-семантична організація лексики традиційного будівництва в бойківських говірках» є завершеним самостійним дослідженням, відповідає вимогам Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, а її авторка, Чаган Оксана Іванівна, заслуговує присвоєння наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української
мови Вінницького державного
педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

І. В. Гороф'янюк

Директор інституту	<i>Г. І. Крип'як</i>
Відділ кадрів	<i>Алексеев</i>
Почесне місце	<i>31</i>
Дата	<i>29.12.23</i>

